

tagjai közti szolidarizáció kifejezésére és a nemzeti összetartozás tudatának megnyilvánulására ennek ellenére a 20. szá-

zad második felében, illetve a közelmúltban is szép számmal találunk példát.

Both Noémi Zsuzsanna

■ **JEGYZETEK**

1. Romsics Ignác: *Huszedik századi magyar politikai rendszerek*. 11–50.
2. Pritz Pál: *Huszedik századi magyar külpolitika*. 181–257.
3. Gyáni Gábor: *Huszedik századi magyar társadalmak*. 51–101.
4. Tomka Béla: *Gazdasági változások és a fogyasztás alakulása a huszedik századi Magyarországon*. In: i. m. 101–180.
5. Gyáni Gábor tanulmányának abban a részében, amelyben az erdélyi magyar diaszpóra társadalomfejlődésének körülményeit a magyarországi feltételekkel állítja párhuzamba, kijelenti, hogy mindez a „nemzetállami határokhoz igazított nemzeti történetek szempontjából mellékes, a kultúrnemzeti képzetek szemszögéből azonban múlhatatlanul fontos [a] kisebbségi magyar társadalom élete [...]”. Ezzel lényegében (a maga részéről) meg is indokolja a „nemzetállami határokhoz igazított” történet-szemléleti nézőpontját; Gyáni Gábor: i. m. 58.
6. Szarka László: *Egy évszázad kisebbségben*. 257–295.
7. Kovács Kiss Gyöngy: *Bevezető*. 9.
8. Uo.
9. Gyáni Gábor: i. m. 52.
10. Uo. 55.
11. Uo. 69.
12. Uo. 74.
13. Tomka Béla: i. m. 136.
14. A gazdasági növekedés és a fogyasztás szintje közötti korreláció kétségtelen, ugyanakkor vannak tényezők, melyek közrejátszása látványos mértékben divergenciát eredményezhet. Elsősorban a felhalmozás szintjét kell itt megemlíteni, melynek elemzése nem kerül el Tomka Béla figyelmét sem.
15. Pritz Pál: i. m. 181.
16. Uo. 190.
17. Pritz Pál szerint: „A nemzet – sugallják bár ellenkezőjét nagy hangerővel politikusok pátoszos ünnepi beszédei – történeti kategória, annak tartalmát jelentős mértékben a hatalmat gyakorlók szabják meg.” (Uo. 187.) Következésképpen a politikum által meghatározott „nemzetnek” nevezett csoport (vélt vagy valós) kollektív érdekeinek a megfogalmazása (nem kizárólag, de) a politikum feladata (is).
18. Uo. 192.
19. A háborúba való „belesodródás” kifejezése mellett azonban az eseményekért a magyar politikai elitet is terheli a felelősség, ugyanis a „kassai provokációt első helyen az államfő kezelte (megalapozatlanul) háborús ellenlépést követő tényként, ehhez igazodott tartás nélkül a Bárdossy-kormány”. Uo. 207.
20. Uo. 223.
21. Szarka László a kisebbségi magyarság narratíváját illetően a következő megközelítéseket határozza meg, illetve különíti el egymástól: 1) sérelmi narratíva, mely a kisebbségi helyzet abszurditását és megélhetetlenségét hangsúlyozta, 2) az a narratíva, mely a magyarságot ért sérelmek háttérbe szorítását szorgalmazta, kiemelve a történelemformáló szerep vállalásának fennálló körülmények közötti elengedhetetlen szükségességét, 3) és az a megközelítés, melynek értelmében a nemzeti kisebbséget minduntalan érő alapjában véve negatív tényezők lényegében olyan mobilizációs hatások voltak, melyek a magyarságot folyamatosan a készség állapotában tartották. Vö. Szarka László: i. m. 264.
22. Uo. 281.

DIAGNÓZIS ÉS PROGNÓZIS

Tánczos Vilmos: *Madárnyelven: A moldvai csángók nyelvéről*

■ Tánczos Vilmosnak, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszéke tanárának kutatói tevékenysége már két évtizede jelentősen kötődik a moldvai csángók kultúrájának, létfeltételeinek megértéséhez, elemzésé-

hez. Legújabb munkája tömör összefoglalója a moldvai magyarság „élettanának” a szerző meglátásában. Könyvének felvilágosító célzata tagadhatatlan: bár a csángókérdést interdiszciplináris érdeklődés kíséri – és állandóan felszínen tartja a nagy-

közönség egzotikum iránti fogékonysága is –, az erről való gondolkodás mégis folyton tudományos közhelyekbe, álevidenciákba ütközik, a *Madáryelven* pedig – megítélésem szerint – ezeket a félreértéseket igyekszik tisztázni.

Már a kötet szimbolikus címe is sokatmondó, megtorpanásra készíteti az olvasót. A kifejezés metaforája a moldvai csángók nyelvzetének: utal annak nehezen érthetőségére, „rejtjelességére”, ugyanakkor a játékoság és humor is ott vibrál a szóban, hiszen megidézi a gyermeknyelv titkosságát is. Ez a kettősség más megvilágításban is jellemzi a szövegyelvezést: a *madáryelv* egyszerre költői és pejoratív, ahogy a kötet hátlapján a szerző maga utal rá rövid elemzésben. Nem pusztán szerzői lelemény ez a kitűnően megválasztott cím, referenciális értéke is vitathatatlan: századok óta ezzel a bélyeggel illeti a moldvai csángó nyelvjárást a vele kapcsolatba kerülő, főként más nemzetiségű beszélők egy része.

A kötet szerkezete kétszatos: a terjedelmesebb első része *Tanulmányok* nagyfejezetcím alatt nyilvánvalóan tudományos diskurzusban íródott, a különböző, egymással érintkező határtudományok (történettudomány, nyelvészet, néprajztudomány, szociológia stb.) művelőihez, a szakemberekhez szól inkább, és a csángók történetét, életterét, vallását, nyelvhasználatát és az ezekhez fűződő kutatásokat ismerteti, míg az *Esszék, egyéb írások*, mint már a cím is előrevetíti, a könnyedebb, személyesebb hangvételű szerzői megnyilatkozások (naplójegyzetszerű írások, beszédek, „igaz történetek”, helyzetjelentések) gyűjtőhelye. A két nagy szerkezeti egység kapcsolata mégsem esetleges, hiszen a „vallomásosabb” rész valamiképpen az elméleti felvezetés gyakorlati alátámasztásául szolgál.

A kötetet ezenfelül kiegészíti a szakirodalmi jegyzék, a helynévmutató és egy térkép, amely olyan moldvai településeket tüntet fel, amelyeknek a római katolikus lakossága eléri a száz főt, vagy a helységben épp abszolút többséget alkot. Ez utóbbit jelen írás szerzője nagyon célszerűnek ítéli, hiszen azok számára, akik soha nem jártak ebben a régióban, fontos a pontos, vizuális megjelenítés a települések elhelyezkedését illetően (pl. a moldvai nagyvárosokhoz képest) ahhoz, hogy kellőképpen át tudják látni a moldvai csángó viszonyokat.

A kötetet indító tanulmány, *A moldvai csángók nyelvcsereje történeti perspektívában* fogalmi tisztázással adja meg az alaphangot: a népnév és etnikum bonyolult kapcsolatát fejtegeti, illetve a csángó etnonima helytállóságáról is értekezik. A népnév megjelenése, használata csak úgy érthető meg, ha áttanulmányozzuk a korábbi forrásemlítésekkel is adta történeti kitekintőt a csángók eredetéről, letelepedési körülményeiről. A szerző számba veszi az egyes elméleteket a csángók származásáról, de tudományosan megalapozottként csak azt fogadja el, amely szerint a csángók ősei a középkor folyamán nyugatról, a Kárpát-medencéből érkeztek, és feladatuk a középkori magyar királyság keleti határainak védelme volt. Akkoriban a Szeret és mellékfolyói vidékét népesítették be. A csángó őslakosság társadalmilag heterogén volt, kézművesek, kereskedők, szabadparaszatok stb. alkották. A 21. századra ezeknek az ősbetelepülőknek az utódait már csak két nyelvszigeten tarthatjuk számon: Románvásártól északra élnek az ún. északi csángók, Bákótól délre pedig, néhány faluban az ún. déli csángók. E két társadalmi csoport még egy erősen archaikus nyelvváltozatot beszél (jellemző az s hang sziszegő ejtése, az *ly*-nal jelölt *lj* hangkapcsolat eredeti ejtésének megtartása), népi kultúrájuk is sok, a középkorból eredeztethető elemet őriz.

Az ún. „székelyes csángók” egy újabb hullámban, a 18. század folyamán érkeztek, különösen a madéfalvi veszedelemkor, főként Csíkból, Gyergyóból és Háromszékről. Ők vagy még lakatlan, kisebb folyó völgyeket népesítettek be, vagy feltételezhetően rátelepültek egy régebbi magyar településre, és „elszékelyesítették” azt.

A történeti áttekintés lélekszámuk alakulásával, valamint a történelmük során végig bizonyíthatóan létező, vallási és nyelvi asszimilációs kísérletek számbavételével folytatódik. A szerző megállapítja: amióta hivatalos népszámlálás létezik, fennáll a probléma, hogy a rendelkezésre álló adatokból a moldvai magyarság tényleges lélekszámára nem lehet következtetni. Ehhez a ténymegállapításhoz szervesen kapcsolódik a kötet utolsó írása is, amely számlálóbiztosok tapasztalatait (köztük a szerzőt is!) rögzíti a terepmunka során. Ezt végigolvasva bebizonyosodik számunkra, hogy a csángók

identitástudatára a keverékjelleg jellemző, az etnikai hovatartozás helyett inkább a vallási hovatartozás a mérvadó számukra, állampolgárság és etnikai hovatartozás konvergens kategóriáknak számítanak köreikben, az anyanyelv fogalma sem tisztázott, ezért jelentős hányaduk vallja román etnikumúnak és anyanyelvűnek magát, annak ellenére, hogy a családban használatos nyelv még mindig a magyar. A szerző természetesen azt sem hallgatja el, hogy a csángó identitástudat formálódására jelentősen rányomta bélyegét a több évszázados nemzetközi elnyomás, a halmozottan kisebbségi léthelyzet, a sorozatos diszkriminációk.

Mivel a hivatalos statisztikák a magyarnyelv-értés és -használat szempontjából nem megbízhatóak, felbecsülhetetlen jelentőségű a moldvai magyarság terepen történő, tényleges nyelvismeretre rákérdező, falusoros becslésű összeírása, megszámláltatása. A szerző két ízben is véghezvitt egy-egy ilyen szociolingvisztikai jellegű kutatást, amely mintegy 90 települést érintett. A magyarul beszélők számát először 1994 és 1996 közötti felmérés adatai szerint közli, és 62 265 főre teszi. Másodszer 2008 és 2010 között vállalkozott ugyanerre a feladatra, azzal gazdagítva a kutatómódszertant, hogy a nyelvi kompetenciaszintek (az a skála, amely az anyanyelvi szintű, aktív nyelvhasználatától a passzív értesen át a teljes nyelvfeledésig húzódik) felmérésére is vállalkozik. Az eredmény pesszimista végkicsengésű: a helyi magyar tájnyelv annyira veszíti az életterét, hogy a magyar nyelvhasználók száma Moldvában az eltelt idő alatt 48 752 főre csökkent.

A kutató részletesen bemutatja a tepermunka eredményeit, külön tárgyalva az északi, déli és „székelyes” csángók helyzetét, településenként statisztikai kimutatással a magyar nyelvismeretét illetően, és konklúziókat is megfogalmaz az itt élők mai nyelvi valóságáról, lehetőség-

geiről (*A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben* c. fejezet).

A következő nagy fejezet (*A moldvai csángók nyelvészeti kutatása*) a magyar nyelvtudománynak a csángó nyelvjárás iránti, a 19. század óta tartó érdeklődését részletezi. A kezdeteket inkább a csángó nyelvjárásra mint reliktumra, megőrzendő régiségre tekintő tudományos szemlélet jellemzi, az ehhez kapcsolódó pozitívista elkötelezettségű adatgyűjtéssel és -feldolgozással, míg a 21. század nyelvészeit inkább az élőnyelvi vizsgálatok foglalkoztatják, az adatfeldolgozás már az etnolingvisztikai vitalitás elmélete alapján történik, azaz a nyelvet nem invariánsként, hanem variánsként próbálják megragadni, a különböző nyelvváltozatok alakulási folyamataira, fennmaradási lehetőségeire, akár esetleges revitalizációjuk perspektíváira is kitekintve.

A mai magyar nyelvi kutatások számavétele pedig elvezet a csángó tájnyelvhez kapcsolódó sokféle ideológia ismertetéséhez, státusának megítéléséhez, amelyeket a szerző szintén folyamatszerűségükben vázol fel, és rámutat arra, mennyire fontos a nyelvről való gondolkodás bizonyos népcsoport esetében, hiszen a nyelvi identitás egy közösség identitás-szerkezetének meghatározó eleme.

A kötetben körvonalazódó tudományos okfejtés újszerűségét abban látom, hogy leszámol a szakmai körökben is tovább élő mítoszokkal a moldvai csángó kisebbség létlehetőségeit illetően, tényszerűen mutatja be a magyar nyelv megállíthatatlan erózióját a régióban, és a nyelvészeti, -megtartási kísérletekről sem nyilatkozik maradéktalanul biztatóan, bár mindenképpen szükségesnek ítéli a nyelvi tervezést a moldvai magyarságra vonatkozóan ahhoz, hogy a teljes nyelvcsere az egyre fogyatkozó magyar beszélőközösségben belátható időn belül ne következzen be.

András Zselyke